

6. Мислива О. Про автора «Всеукраїнської трилогії» [Юрій Липа] / Олена Мислива, Василь Яременко: Липа Ю. Всеукраїнська трилогія / Юрій Липа. У 2 т. Т.2. – К.: МАУП, 2007.
7. На правничім факультеті // Наш шлях. – Кам'янець-Подільський, 1920. – 1 лютого. Ч.19.
8. Нова думка: літературно-науковий журнал. – Кам'янець-Подільський, 1920. – Ч.І-ІІ.
9. Огієнко І. Моє життя. Автобіографічна хронологічна канва / Іван Огієнко // Наша культура: науково-літературний місячник. – Варшава-Львів, 1936. – Кн.І(10).
10. Огієнко І. Рятуння України. На тяжкій службі своєму народові / Іван Огієнко. Вид.2-е, доп. – Вінніпег: Вид. тов.-ва «Волинь», 1968.
11. Огієнко І. Світлій пам'яті Івана Липи (1919-1923 рр.) / Іван Огієнко // Наша культура. – 1937. – Кн.8-9 (28-29).
12. Початок занять в університеті // Трудова громада. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 8 жовтня. – №77.
13. Правничий факультет // Наш шлях. – 1919. – 7 грудня. – Ч.12.
14. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України.
15. Янчук О. Студентські роки Юрія Липи // Треті Липівські читання: зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конференції / О.Янчук [упоряд. Г.Дольник], – Одеса: Друк, 2007.

The connection of Ivan and Yuriy Lypa with Kamyanets'-Podil's'ky state ukrainian university - the important cell of national revival in revolutionary 1919-1920 is being investigated.

Key words: Ivan Lypa, minister, laws, Yuriy Lypa, student, Kamyanets'-Podil's'ky state ukrainian university, editor, emigration

ДЕРЖАВОТВОРЧІ, СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНІ, ГЕОПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ ЮРІЯ ЛИПИ

УДК 821.161.2-3+821.161.2-92].091

Баган О.Р.

Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І.Франка

ЮРІЙ ЛИПА І ДМИТРО ДОНЦОВ: ЗМАГАННЯ ІДЕЙ ЧИ ОСОБИСТОСТЕЙ?

У статті вивчається питання стосунків Юрія Липи з Дмитром Донцовим. З'ясовуються ідейні і моральні причини конфлікту між ними.

Ключові слова: вісниківство, вісниківці, ліберали, націоналізм, ідеологія.

Тема стосунків Д. Донцова з Ю. Липою є однією зі складних, контрверсійних при вивченні мегатеми вісниківства в українському літературознавстві. На жаль, в нашій науці склалася вже ціла традиція дивитися на ці взаємостосунки крізь призму ліберальних критиків повоєнної доби (Ю. Шереха-Шевельова, Ю. Косача, Ю. Лавріненка, І. Багряного та ін.), які ведучи стратегічну кампанію на знищення, дискредитацію вісниківської традиції в українській літературі, навмисне підсвітлювали конфлікт двох особистостей, як нібито «світоглядний», «етапний» і «неунікнений» для вісниківського середовища. Ситуація змальовувалася так, наче б то «примітивний», «волютаристський», «тиранічний» Д. Донцов загалом заважав творити письменникам, які друкувалися на сторінках редактованих ним ЛНВ і «Вісника». Не зрозумілим залишається тільки, чому саме ці письменники – Є. Маланюк, Ю. Липа, Л. Мосендз, О. Стефанович, У. Самчук, О. Ольжич, О. Лятуринська, О. Теліга та ін. – виявилися на перших позиціях в тодішній еміграційній і західноукраїнській літературі і стали живими класиками? Відтак напрошується побажання усім письменникам мати такого Редактора, який би вивів їх у класики. Ліберальні критики доводили, що світоглядний націоналізм, який пропагував Д. Донцов, ніс у собі «руїністство», «фанатизм», «патріархальшину», які нібито гальмували українську культуру і заважали розвиватися новому поколінню дієвих, по-європейськи освічених патріотів. Правда, не зрозумілим залишається те, чому саме українська культура міжвоєнної доби так вражає своєю бурхливістю і яскравістю розвитку, а покоління націоналістів – дивовижною відданістю високим ідеям, характером, динамізмом та історичними здобутками (героїчна боротьба ОУН-УПА)?

Не треба бути аж таким глибоким аналітиком, щоб побачити у безгрунтовній критиці лібералів 1940-х рр. традицій вісниківства звичайну боротьбу поколінь, закономірне намагання молодших переосмислити і переінакшити цінності та ідеали старших. Однак в українській науці додалася ще одна поправка до пояснень названої культурної проблеми – ідеологічна. У 1990-і рр., коли почалося більш-менш системне вивчення забуті і забороненої української літератури ХХ ст., саме ліберальна концепція бачення була взята за основу, і мотивом для цього послужила ідеологічна спорідненість сучасних лібералів із своїми попередниками із повоєнної доби. Тому саме оцінки Ю. Шереха, Ю. Косача, Ю. Лавріненка, І. Багряного та інших стали для науковців «непорушними істинами», «аксіомами» і «магістральними вказівками» для подальших досліджень.

Сьогодні в українському літературознавстві існує доволі апробована концепція й методологічна основа щодо вивчення історії вісниківства (у термінології ліберальних вчених – «Празької і Варшавської шкіл»). По-перше. Початки цього явища виводяться не зі Львова і з таборових часописів початку 1920-х рр., де пульсував головний інтелект нового політичного і культурного критицизму, а з 2-ї половини 1920-х рр., з Праги. По-друге, заперечується світоглядна й естетична цілісність вісниківства, яке ґрунтувалося на ірраціоналістичній філософії (і

з цієї основи заперечувало світоглядний соціалізм і лібералізм) і на естетичних концептах неоромантизму. Натомість пропонується варіант полістильової «Празької школи», яка нібито включала в себе й естетичні елементи всього художнього спектру модернізму і половини авангардизму, загалом була явищем «розмитим», і якась одна система принципів і критеріїв до її аналізу не підходить. Для цього зумисне до «Празької школи» зараховується творчість авангардистських або ліберально-естетських поетів, В. Хмелюка і Г. Мазуренко, як це є у недавно виданій антології «Поети Празької школи» (упорядник М. Ільницький) [1]. По-третє, вперто доводиться, що між самими вісниківцями були постійні конфлікти, які нібито заперечують цілісність явища (хоч, для прикладу, ніхто з літературознавців не заперечує, попри тисячні конфлікти всередині, цілісність явища народництва і реалізму в українській літературі); уперто не визнається термін «вісниківство» («вісниківці», «вісниківська література» та похідні), ігноруються і замовчуються праці вчених, які використовують ці поняття. І що цікаво, будь-яку спробу розпочати наукову дискусію щодо назрілої проблеми, як це було, наприклад, зі статтею Галини Сварник «Чи існувала «Празька школа» української літератури?», ліберальні науковці просто не беруть до уваги. (Такий собі варіант знаменитої Сталінової формули: «Нет человека – нет проблемы»).

Тема «Д. Донцов і Ю. Липа» є напрощуд вигідною для лібералів: між відомими діячами спалахнув гострий конфлікт, який так і не був загоєний (значить, «вісниківство розпалося!»); Ю. Липу зручно протиставляти Д. Донцову, бо він був ще й ідеологом, культурологом, філософом (а значить «запропонував свою окрему, недонцовську, доктрину націоналізму»); оскільки Ю. Липу нібито «вигнали» з журналу «Вісник» (насправді він пішов сам), то це постійно подається як доказ «шкідливості» Д. Донцова, його «тиранізму» і «нетерпимості» (тобто звичайні розходження і зіткнення між творчими людьми, людьми, зрозуміло, амбітними, принциповими, подаються, як вияви цілковитого непорозуміння, однозначної вини Д. Донцова; трагічна смерть Ю. Липи від рук советських військових у 1944 р. дає моральні (насправді неморальні) підстави критикам Д. Донцова виставляти його таким собі «боягузом», «тилови́ком», «кабінетним мудрагелем», що лише повчав інших і уникав реальної роботи і т.ін. Хоча насправді ліберальним науковцям, які саме таким моделюють конфлікт між Д. Донцовим і Ю. Липою, цілком не йдеться про сутність історії вісниківства, бо вони його не зносять і прагнуть замовчати, не йдеться про якісь «правильні» і «неправильні» варіанти ідейного націоналізму, бо вони його ненавидять, не йдеться про з'ясування істинних позицій письменників-вісниківців, бо вони прагнуть ці позиції якомога більше затуманити і заговорити, не йдеться про якісь моральні виміри літератури, її героїзм, бо в усіх інших випадках, окрім вісниківського, вони підтримують і популяризують якраз літераторів якраз далеких від високої моральності і героїзму (наприклад, усіляко виправдовуючи конформізм радянських письменників на чолі з П. Тичиною, чи політичний цинізм лівих авангардистів у світових масштабах). Ліберальним науковцям йдеться тільки про одне: спаллювати ідейну основу вісниківства – націоналізм, якомога більше накидати в інтерпретації цього явища випадковостей, неправди, другорядності, щоб не дати сучасникові заохотитися його ідейно-естетичним привабом.

Тема конфлікту Ю. Липи з Д. Донцовим дуже зручно лягає в тему протиставлення лінії донцовського ЛНВ і «Вісника» журналу «Ми», який виходив у Варшаві у 1933-1939 рр. за редакцією А. Крижанівського, І. Дубицького і Б. Ольхівського як нібито «теж націоналістична» альтернатива до «Вісника» і Д. Донцова. З цього в українському літературознавстві вже вибудувалася ціла міфологічна теорія про «епохальний розлам у вісниківстві», про іншу, «уенерівську» версію націоналізму, яка базувалася на принципах більшого демократизму і гуманізму в опозиції до донцовського волонтаризму і традиціоналістського криптототалітаризму. Звідси висновується твердження, що ще сучасники визнали вісниківство «назадництвом», «провінційністю» й «естетичною вузькістю» і нібито вказали «світлі шляхи» в майбутнє української літератури. Головним пропагатором цих «світлих шляхів» були в «Ми» Михайло Рудницький і Юрій Косач, відомі своєю винятковою безпринципністю, цинізмом та ідейно-моральною нерозбірливістю (хоча в журналі «Ми» друкувалися численні авторитетні письменники і науковці – Б.-І. Антонич, Н. Лівицька-Холодна, Р. Завадович, І. Вільде, С. Гординський, С. Смаль-Стоцикий, П. Зайцев – приваблені або ліберальними настроями редакції, або фаховістю часопису). Зрозуміло, головним гаслом журналу було: «Європа!» (програмна стаття в першому числі «Ми» М. Рудницького так і називалася: «Європа і ми»). Перефразовуючи відомий французький вислів про патріотизм, яким часто прикриваються різні негідники, можемо зауважити, що «європеїзмом» в Україні часто прикривалися різні руйники національної сили і традиції в культурі.

Цей міф про «ідейне» змагання між «Ми» і «Вісником» активно поширюється в нашій науці сьогодні (він увійшов вже навіть до енциклопедичних видань і університетських посібників і підручників), поширюється попри те, що ще в міжвоєнну добу сучасники відкрито говорили про фінансову «допомогу» журналові «Ми» з Москви, про провокаторську поведінку головного редактора Андрія Крижанівського. У 1940-і роки ці факти підтвердилися, А. Крижанівський щез безвісти, його відверті послідовники стали одіозними фігурами й опинилися в суспільній ізоляції, Ю. Косач закінчив як завжди екстравагантно: як відвертий комунофіл. Додамо, що советська провокація з «Ми» була не поодиноким, Москва у 1920-1930-і рр. докладала чималих зусиль для руйнування і дискредитації націоналізму в Західній Україні, особливо в Галичині, у Львові, закономірно вбачаючи в ньому непорушну твердиню перед своїм наступом на Україну. І саме в цю непривабливу і ненаукову теорію про «змагання різних середовищ в літературі» потрапляє Ю. Липа як опонент Д. Донцова.

Ще у 2001 р. з'явилася ґрунтовна стаття Галини Сварник «Юрій Липа і Дмитро Донцов крізь призму особистих і творчих взаємин» [3], в якій авторка, спираючись в т.ч. на маловідомі архівні документи доби, переконливо довела, що конфлікт цих визначних людей мав особистісний характер і в ньому більшу вину все-таки ніс Юрій Липа.

Назвемо головні тези Г. Сварник. Ю. Липа був постійним автором ЛНВ від самих початків, від 1922 р. З усього видно, що Д. Донцов як редактор та ідеолог дуже вплинув на нього, в середовищі ЛНВ Ю. Липа сформувався як знаний письменник, ним пишались провідні діячі цього середовища. З Д. Донцовим вони особисто познайомилися вже у 1923 р. Між ними зав'язалося тривале листування. Галина Сварник пише: «Перша трирічна перерва в листах Липи до Донцова почалася в березні 1929 р. після поради останнього покинути Липі писати новели, а писати лише вірші, у відповідь на що той загрозив припинити своє співробітництво в ЛНВ» [с. 218]. Авторка наводить слова Є. Маланюка про Ю. Липу як про людину надміру самовпевнену [3, с. 219]. Додамо, що між Є. Маланюком і Ю. Липою тривала вельми щира (більше з боку Є. Маланюка) дружба, явні творчі перегуки, однак це не заввадило Ю. Липі за першої нагоди, у 1933 р., виставляти Є. Маланюка зрадником в листі до Д. Донцова за участь в журналі «Ми» [3, с. 218]. (Є. Маланюк вийшов із журналу після появи першого числа і цілком не через тиск Д. Донцова).

Вдруге Ю. Липа образився на Д. Донцова у 1935 р., коли той відмовився надрукувати його статтю «Тарасівці в тюрмі», оперту на спогади батька, Івана Липи [3, с. 220]. Хоча Д. Донцов і пояснив свої причини відмови, наголошуючи, що його журнал завжди охоче друкував твори Ю. Липи. Однак для надзвичайно амбітної людини це стало стимулом для початку справжньої ідейної війни. «... У відчиті, виголошеному навесні 1936 р., – пише Г. Сварник, – у варшавському антирадянському клубі «Прометей», Юрій Липа закликав до згоди, замість гуртківства й роздору, які сіє, мовляв, доктрина Донцова. Як реакція на відчит, з'явилася невелика стаття редактора «Вісника» «Вони й ми» про те, що перехід д-ра Липи – одного з провідних співробітників «Вісника» у табір противників був для нього дивним і несподіваним» [3; С.221].

Виступ Ю. Липи, особливо його брошуру «Українська доба» (1936), в якій він намагався концептуально розкритикувати деякі ідейні положення Д. Донцова, тут же підхопив ворожий табір, А. Крижанівський і ж. «Ми». Про це, наводить цитату Г. Сварник, попереджала Ю. Липу його добра приятелька Ліна Малицька, теж вісниківка [3, с. 223]. Далі Г. Сварник розлого цитує листи Марії Бачинської-Донцової, дружини Д. Донцова, в яких та характеризує Ю. Липу як «істерика», «невихованого», «дивака», «нарваного», відзначаючи, що той після усіх своїх нападок на Д. Донцова приїздив до його родини, вони мило спілкувалися, але Липа й далі залишався переконаним у своїй правоті і в своїй образі [3, с. 224-225].

У трактаті «Призначення України» (1938) Ю. Липа ще раз зробив критичний випад проти Д. Донцова, проти ідей його трактату «Націоналізм». Зокрема він заявив, що «книжка Донцова «Націоналізм» є блискучою ліричною реакцією на пасивність українців, без глибокої української синтетичної думки. Це, властиво, інтернаціональний націоналізм, дуже подібний у своїй концепції до марксизму...» [3, с. 226]. На це Д. Донцов відповів колективною (у співавторстві з антропологом Р. Єндиком і мистецтвознавцем М. Лагутенком) рецензією під промовистою назвою «Ненько-шароварницька» геополітика» (Вісник. – 1938. – Кн. 12. – С.902-922) [3, с. 226]. Проте навіть після цих злісних публіцистичних ударів Д. Донцов і Ю. Липа порозумілися вже наступного, 1939 р., бо, як випливає з листа Донцова до Липи від 1 травня 1939 р., він схвально прорецензував нову книгу останнього «Чорноморська доктрина» [3, с. 227].

Галина Сварник підсумовує: «Тому, мабуть, не варто генералізувати конфлікту Липа – Донцов до розмірів протистояння ідеології чи поглядів. Людські стосунки, які коливалися між протилежними (і взаємозалежними) полюсами любові–ненависті, приязні–роздору, з усіма їх злетами й падіннями – такі характерні для розмаху емоцій південної України, звідки обое походили. І зараз справді важко виміряти, чого в тих взаєминах було більше, але обидва імені залишилися в історії української літератури й політології як представники однієї націоналістичної ідеології, тісно пов'язані між собою і як творці, і як особистості» [3, с. 228]. Цей висновок цілком правильний, хоча у ньому й не враховано подальшої полеміки між Д. Донцовим і Ю. Липою, яка тривала навіть після смерті останнього. Доли цих діячів, здається, не перехресчувалися протягом 1940-х рр., але в трактаті «Дух нашої давнини» (1944) Д. Донцов кілька разів дав негативну оцінку окремих положень праць Ю. Липи. З цього ми можемо виснувати, що напружені стосунки між ними зберігалися до смерті Ю. Липи у 1944 р. Правда, усі ці критичні випадки, за великим рахунком, відлунювали суб'єктивністю, деякою надуманістю і були зумисним згущуванням фарб. Тож висновок Галини Сварник стратегічно охоплює і цей пласт полеміки: вона мала більше особистісний зміст і характер, в ідейному плані обидва опоненти лише в несуттєвих аспектах виявляли незгоду.

Однак для нас важливим залишається питання, що саме Ю. Липу численні автори з ліберального табору, маскуючись під «об'єктивних дослідників», постійно виставляли і виставляють головним ідейним противником Д. Донцова, а значить, і цілого вісниківства. Саме ім'я Ю. Липи в контексті теми протистояння між середовищами журналів «Ми» і «Вісник» має особливу, стратегічну вагу, оскільки цей автор запропонував не тільки своє оригінальне художнє візіонерство, а й свою цілісну естетичну концепцію («Бій за українську літературу»), свою культурологічну, філософську й геополітичну доктрини (трилогія «Призначення України», «Чорноморська доктрина», «Розподіл Росії»).

Ми не будемо аналізувати конкретні приклади маніпулятивного протиставлення постаті Ю. Липи Д. Донцову і загалом міжвоєнному націоналізмові, оскільки такі коментарі забрали б надто багато місця. Зрештою, вони є зайвими, бо загалом зводяться до кількох тез про «демократизм», «гуманізм», «більшу глибину» і т.ін. Ю. Липи на противагу «тоталітарності», «шовінізму» і «поверховості» Д. Донцова. Наголосимо лише на наступному. Обидва полемісти у своїх ідеологічних, теоретичних працях не вийшли за рамки таких основоположних принципів націоналізму, які роблять цю ідеологію суттєво **правою, традиціоналістською**, як ідеалістичний світогляд.

використання філософом ірраціоналізму, волюнтаризм, елітаризм, героїзм, ствердження національної органічності, пріоритетності духовних, моральних чинників в системі суспільного прогресу над матеріальними, прагматичними; в культурологічному вимірі обидва були переконаними окциденталістами, в естетичному – теоретиками неоромантизму і нового героїзму в мистецтві. Те, що вони могли мати певні розходження в оцінках окремих історичних подій (наприклад, Ю. Липа не так різко критикував політику УНР, як Д. Донцов), художніх чи культурних явищ, окремих суспільних тенденцій, не дає підстави говорити про їхні різні світогляди. Бо світогляд – це система філософських ідей, засновків, з яких людина дивиться на світ, оцінює закони буття, історію, творчість.

Вартує додати, що ідейне змагання між «Ми» і «Вісником» більшістю вісниківців було сприйняте як цілком спланована провокація з боку редактора «Ми» А. Крижанівського і всі або відразу з насторогою поставилися до нового видання, або відійшли від нього згодом, попри весь «грімкий націоналізм» часопису. Дивною видавалася й активна участь у нібито націоналістичному «Ми» відомого ліберального критика Михайла Рудницького, який віддавна боровся з лінією ЛНВ-«Вісника» і якого часто вісниківці характеризували як відвертого циніка, кон'юктурника, «добробкевича» (Л. Мосендз), тож, закономірно, що всі розгледіли в цьому відверту деструкцію. Лише Наталя Лівицька-Холодна залишилася з «Ми» і в цьому теж можна побачити закономірність: за світоглядом, естетичними уподобаннями ця авторка, коли уважніше проаналізувати її творчість, листування, тяжіла до ліберальних поглядів, до поетики авангардизму. Не дивно, що у післявоєнний період вона цілком відсахнулася від націоналізму, навмисне перекручувала історію вісниківства, суб'єктивно оцінювала її роль окремих постатей і всіляко сприяла посиленню якраз не вісниківських, не неоромантичних тенденцій в літературі. Тож її участь у ЛНВ-«Віснику» можна вважати випадком, свідченням того, що яскравий інтелектуалізм та естетика цих журналів притягали до себе, формували осіб світоглядно далеких від націоналізму. Зрозуміло, що натура, яка органічно не зливалася з якоюсь світоглядною концепцією, за першої нагоди шукала собі можливості знайти якесь інше ідейне опертя, чим для Н. Лівицької-Холодної виявився журнал «Ми». І робити з цього видимість якоїсь літературно-естетичної тенденції не випадає.

У контексті нашої проблематики вельми цікавою є реакція Олени Теліги на полеміку між Ю. Липою і Д. Донцовим. Ця авторка, за натурою вельми категорична, пристрасна, зреагувала на неї дуже цілеспрямовано, розставляючи всі крапки над «і». У 1936 р. вона надрукувала у «Віснику» гостру рецензію на книжку Ю. Липи «Українська доба» (Кн.6).

Олена Теліга доводила переконливо у своїй рецензії, що Д. Донцов принципово стояв на позиціях національного волюнтаризму і героїзму ще від початку 1920-х рр., коли видавав часопис «Заграва» (Львів, 1922-23 рр.), що він чітко розрізняв націобудівні традиції в українстві і відкидав спадщину національної слабкості (Ю. Липа ж звинувачував його в «Українській добі» в руйнуванні традиції); авторка ставила акцент на тому, що своїм журналом Д. Донцов зумів об'єднати кращі сили в українській культурі і витворив атмосферу яскравого поступу і зростання, чого не зумів зробити жоден інший критик Д. Донцова.

Подібні думки висловлював Леонід Мосендз у відгуку «Маргіналії до «Української доби» Ю. Липи» (Вісник. – 1936. – Кн. 10), зауваживши, що всі випадки Ю. Липи були вкрай тенденційними.

Наведені факти й аргументи, гадаємо, повинні посприяти тому, щоб в нашій науці припинилися спекулювання в темі стосунків Ю. Липи з Д. Донцовим, адже видумування «гострого ідейного конфлікту» там, де було цілком приодне зіткнення амбітних особистостей, нічого, окрім деструкції, нашій культурі і національній самосвідомості не принесе.

Список використаних джерел

1. Поети Празької школи. Срібні сурми. Антологія. / Упорядник М. Ільницький. – К.: Смолоскип, 20
2. Сварник Г. Чи існувала «Празька школа» української літератури // Укр.проб. – 1995. – № 2. – С.87-97.
3. Сварник Г. Юрій Липа і Дмитро Донцов крізь призму особистих і творчих взаємин // Юрій Липа: голос доби і приклад чину: Збірник наукових праць. – Львів, 2001. – С.213-228.

Yurij Lypa and Dmytro Dontsov: snuggle of ideas or persons?

In the article the question of relations between Yurij Lypa and Dmytro Dontsov is studied. The ideological and moral reasons of dispute between them are determined.

Key words: visnykivstvo, visnykivtsi writers, nationalism, ideology, liberals.

УДК 821.161.2-3.09

Громик Л.І.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

«ВСЕУКРАЇНЬСКА ТРИЛОГІЯ» ЮРІЯ ЛИПИ: МОДЕЛЬ НАЦІОГЕНЕЗУ

У статті на матеріалі історико-філософської праці Юрія Липи «Призначення України», яка є першою частиною його «Всеукраїнської трилогії», з'ясовуються ключові аспекти теоретичного осмислення науковцем феномена та походження української нації. Основна увага зосереджується на сформульованій автором теорії різноманітних впливів та домішок на процес українського націогенезу.

Ключові слова: націогенез, нація, Україна, вплив, домішка, національна ідентичність.